

Dorota Ortenburger (Częstochowa)

Subiektywizm a przekładalność perspektyw w komunikowaniu

W literaturze psychologicznej nie spotykamy takiego modelu komunikacji interpersonalnej, który byłby ogólnie obowiązujący. Prezentacja teoretycznych ujęć komunikowania musi się utrzymać na wąskiej drodze między Scyllą ogólnych teorii języka – w rodzaju gramatyki generatywnej Chomskyego – a Charybdą mikroteorii interakcji – w rodzaju koncepcji penetracji społecznej Altmana (Nęcki, 1996, s. 16). Pomimo istnienia wielu różnych źródeł wiedzy o procesie komunikowania się, nie istnieje więc jeden spójny model tego procesu, możliwy do zastosowania przy analizach konkretnych sekwencji konwersacyjnych, na różnych poziomach ogólności. Świadczy o tym między innymi zauważalna w ostatnich dwudziestu latach w literaturze przedmiotu tendencja do zawężania problematyki badawczej do zagadnień o wysokim stopniu uszczegółowienia. W rodzimej literaturze psychologicznej reprezentatywnym przykładem takiego badawczego podejścia byłaby typologia pragmatyczno-kontekstowa Awdiejewa-Nęckiego (Nęcki, 1996, s. 100–129).

Bez obawy o zbytne uogólnienie można stwierdzić, że komunikacja stanowi podstawowy element każdej interakcji zachodzącej między ludźmi. Jeżeli uznamy, że każde z zachowań zachodzących w procesie interakcji rzeczywiście lub potencjalnie zawiera pewną wiadomość dla jej uczestników w procesie wymiany znaczeń, jakie są lub mogą być nadawane, to wówczas każde z przejawianych zachowań posiada wartość komunikatu. W takim ujęciu pojęcie komunikacji ma bardzo szeroki zakres.

Przyjmując założenie, że komunikowanie się jest jedną z form funkcjonowania społecznego i to formą o niezwykle znaczeniu, umożliwiającą (choć nie zapewniającą) porozumienie między ludźmi oraz realizację pragmatycznych celów, możliwe staje się wskazanie takich cech procesu komunikacji, które sprzyjają dobremu funkcjonowaniu w różnorodnych sytuacjach życiowych. Za jedną z cech o kluczowym znaczeniu uważana jest przekładalność perspektyw rozumiana jako dostrzeganie i rozumienie punktu widzenia, różniącego się od własnego, poszczególnych osób uczestniczących w procesie komunikowania się. Przekładalność ta, wychodzenie więc poza indywidualną perspektywę poznawczą w pewnej mierze wydaje się przeciwdziałać ograniczeniom wynikającym z subiektywizmu (Rubin, 1982). W literaturze psychologicznej podkreślany jest związek zdolności do wykraczania poza wła-

sną, ukształtowaną przez posiadane zasoby (intelekt, wrażliwość, doświadczenie i wiele innych) perspektywę poznawczą ze skutecznością komunikacyjną¹.

Różnego typu trudności w porozumiewaniu się są w pewnym stopniu nie do uniknięcia, gdyż komunikowanie stanowi zjawisko wysoce złożone i wielopoziomowe. Jest procesem rozgrywającym się na poziomie indywidualnym, interpersonalnym i społecznym. Dla psychologów i pedagogów stanowi zjawisko niezwykle trudno poddające się próbom modelowania teoretycznego. Do właściwego przebiegu komunikacji niezbędna jest aktywizacja niemal wszystkich procesów psychicznych, ponadto wrażliwość na wymagania sytuacji oraz sprawne wykorzystywanie aparatu emisji i odbioru sygnałów (Nęcki, 1992, s. 87).

Subiektywność w patrzeniu na siebie i innych ludzi uważana jest za jedno z podstawowych źródeł występowania trudności w komunikacji międzyludzkiej. Mimo iż żyjemy w tym samym świecie, to jednak każdy odbiera go, rozumie i przeżywa w odmienny sposób. Subiektywność ta jest zwykle mniejsza, gdy dotyczy świata rzeczy, liczb czy teorii, i rośnie, gdy odnosi się do spojrzenia skierowanego na siebie samych, na bliskie osoby oraz na sytuacje, które bezpośrednio wywierają wpływ na bieg życia. Wśród przyczyn odmiennego przeżywania otaczającej rzeczywistości, także w gronie najbliższych, można wymienić różnice osobowości, w wychowaniu, indywidualną historię życia, inteligencję, potrzeby wartości i wiele innych.

Istnieje w literaturze wiele danych empirycznych dotyczących regulacyjnej mocy umiejętności przekładania perspektyw (Caprara i wsp., 1988). Stwierdzono między innymi istnienie negatywnego związku pomiędzy poziomem tej umiejętności, a występowaniem agresywnych zachowań (Malinowski, 1985). Częściowo przyczyn zachowań nastawionych na atak i destrukcję należy się doszukiwać w defekcie zdolności trafnego odczytywania uczuć i intencji (Dodge, 1986). W tym sensie rozwijanie zdolności otwierania się na emocje innych ludzi sprzyja kształtowaniu się prospołecznego zachowania jako wymiaru przeciwnego do agresji.

Warto podkreślić, że jedną z form usprawniania zachowań komunikacyjnych są treningi decentracji interpersonalnej (polegające na koordynowaniu perspektyw: nadawcy i odbiorcy) czy podejmowania perspektywy społecznej, rozwijające umiejętność widzenia sytuacji nie tylko z własnej perspektywy (Selman, 1971; Feffer, 1973). Służą temu celowi różne działania polegające na treningowym prezentowaniu, omawianiu, modelowaniu i ćwiczeniu zachowań komunikacyjnych (Mellibruda, 1986; Jakubowska i in., 1987; Gordon, 1993, 1994).

Jak podają McCroskey i Daly (1987, cyt. za Grzesiuk, 1994, s. 10), teoretycy symbolicznego interakcjonalizmu akcentują znaczenie przekazywania informacji dostosowanych do cech słuchacza, co wymaga rozpoznania przyjmowanej przez niego perspektywy, koordynacji perspektywy nadawcy i odbiorcy. Stopień zrównoważenia udziału obu wymienionych perspektyw ujęty jest w koncepcji komunikacji interpersonalnej i badaniach z tego zakresu zrealizowanych przez Grzesiuk (1988)

¹Rozbudowująca się w wieku przedszkolnym postawa decentryczna wobec rzeczy, zjawisk, problemów sprzyja opanowaniu słów wieloznacznych, rozszerza przestrzeń rozumianych znaczeń (M. Donaldson, 1986, cyt. za Kielar-Turska, 1989, s. 82).

wraz z zespołem. W koncepcji tej charakterystyka procesu komunikacji interpersonalnej nie została ograniczona do omówienia liniowego modelu komunikacji, lecz obejmuje także wzajemne oddziaływania pomiędzy nadawcą i odbiorcą. Stąd współtworzące tę koncepcję modele; liniowy oraz uwzględniający wzajemne oddziaływania uzupełniające się – odnosząc do innych elementów procesu komunikacji interpersonalnej (por. Grzesiuk, 1979; Grzesiuk, 1994).

W teoretycznych ramach przedstawionej powyżej koncepcji opracowano model stylów komunikacji interpersonalnej, zróżnicowanych ze względu na to, co stanowi główny przedmiot koncentracji jednostki podczas komunikowania się (jej własna osoba czy partner interakcji). Teoretycznie wyodrębniono i empirycznie zidentyfikowano² dwa odrębne wzory czynności komunikacyjnych, które określono jako style komunikacji interpersonalnej. Styl komunikowania się człowieka można opisać na kontinuum, którego środek stanowi koncentracja na własnej osobie i osobie partnera, zaś krańce: koncentracja wyłącznie na własnej osobie oraz koncentracja wyłącznie na osobie partnera. Podstawą do oceny tak określanego stylu komunikacji interpersonalnej może być częstość komunikacyjnych zachowań danej osoby, dających się umieścić w wyodrębnionych powyżej punktach skali (środek lub krańce kontinuum). Styl komunikowania się jednostki jest więc syndromem określonych zachowań komunikacyjnych (Grzesiuk, 1994, s. 17).

W przedstawionej w monografii Z. Nęckiego (1992) analizie prac prezentujących koncepcje komunikowania się wiele miejsca zajmuje kwestia kooperacji nadawcy i odbiorcy. Autor, omawiając tezy symbolicznych interakcjonalistów, dobrego nadawcę określa jako mówcę, który wyobraża sobie stan psychiczny partnera, a odbiorcę jako uważnego słuchacza, odtwarzającego intencje i znaczenia zawarte w wypowiedzi nadawczy (s. 28). Tak rozumiana przekładalność perspektyw nadawcy i odbiorcy sprzyja realizacji celu komunikacji, którym w omawianym podejściu jest uzgodnienie sposobu widzenia świata.

A. Schutz (1984) sformułował reguły przekładalności perspektyw w wyniku pracy nad zagadnieniem intersubiektywnego charakteru wiedzy potocznej. Otóż w życiu codziennym i w potocznym myśleniu jednostki naturalne jest uznawanie istnienia innych, podobnych do niej, rozumnych istot. Uznaje się także, że mają one dostęp do poznania świata w taki sposób, jak i jednostka. Pomimo tego jednostka „wie” o tym, iż te same obiekty są inaczej odbierane i doświadczane przez nią i przez innych. Wynika to, po pierwsze z różnych usytuowań jednostki i innych osób w przestrzeni, po drugie z różnego biograficznego zdeterminowania sytuacji jednostki. Wskazana trudność jest rozwiązywana w myśleniu potocznym poprzez przyjęcie reguły przekładalności perspektyw.

Reguła przekładalności perspektyw może być efektywnie wykorzystywana tylko w związku z dodatkowymi procedurami, nazywanymi przez A.V. Cicourela (1984) sub-rutynami. Jedna z nich sprowadza się do umiejętności traktowania przez nadawcę danego wyrażenia językowego, zdania jako skrótu znaczeniowego i przy-

²Do empirycznej identyfikacji wyodrębnionych stylów komunikacji interpersonalnej stworzono kilka narzędzi pomiaru. Podstawowym narzędziem była technika nominacyjna (Grzesiuk, 1979).

jęcia założenia, iż słuchacz „dopełni” sobie jego znaczenie. Inna procedura pozwala jednostce powstrzymać się od sądu o danym wyrażeniu językowym aż do momentu nadejścia dodatkowych informacji. Kolejna procedura umożliwia przypisanie jakiegoś wyrażeniu językowemu znaczenia na próbę, a potem „sprawdzenie” jej w ciągu rozmowy, gdy pojawia się nowa informacja (por. A.V. Cicourel, 1984, s. 347). Procedury wspierające regułę przekładalności perspektyw mają poważne znaczenie dla sprawnego, bezkonfliktowego przebiegu rozmowy. Pozwalają one na przewyższenie faktu odmienności sensu dla jednostki, dla partnera i dla ewentualnego obserwatora interakcji, a także dają szansę zrozumienia działania innego człowieka.

Przedstawione reguły i sub-rutyny są przykładami procedur interpretacyjnych, poprzez które podmiot odczytuje wszelkie normy funkcjonujące w interakcji społecznej. Według etnometodologów same te reguły i ich stosowanie ma zasadniczo nieświadomy charakter, co odnosi się w pewnym stopniu także do czynności doboru środków mówienia. Przy stosowaniu takiej interpretacji warto odwołać się do tzw. społecznych ram interpretacji, stanowiących odniesienie dla procedur wpływających na podstawowe zrozumienie zdarzeń dotyczących człowieka.

Literatura

- Caprara, G.V., Gennaro, A., Renzi, P. (1988). *O studiach nad dyspozycjami agresji*. „Przegląd Psychologiczny”, 31, 3.
- Cicourel, A.V. (1984). *Etnometodologia*. [w:] Mokrzycki, E. (red.), *Kryzys i schizma. Antyscjencytyczne tendencje w socjologii współczesnej*. Warszawa: PIW.
- Daly, J.A., Mc. Croskey, J.C. (1984). *Avoiding communication*. London: Sage Publications.
- Donaldson, M. (1986). *Myślenie dzieci*. Warszawa: WP.
- Feffer, M., Suchotliff, L. (1973). *Decentering implications of social interactions*. [w:] Argyle, M. (Ed.), *Social encounters*. London: Penguin Books Ltd.
- Grzesiuk, L. (1979). *Style komunikacji interpersonalnej*. Warszawa: UW.
- Grzesiuk, L. (1994). *Studia nad komunikacją interpersonalną*. Warszawa: Pracownia Tekstów Psychologicznych PTP.
- Kieral-Turska, M. (1989). *Mowa dziecka. Słowo i tekst*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Mellibruda, J. (1986). *Ja – Ty – My*. Warszawa: NK.
- Nęcki, Z. (1996). *Komunikowanie interpersonalne*. Wrocław: Ossolineum.
- Rubin, R. (1982). *Assesing speaking and listening. Competence at the college level: The communication competency assessment instrument*. London: Sage Publ. House.
- Selman, R.L. (1971). *Taking another's perspective: Role taking development in early childhood*. *Child development*, 42.
- Van Dijk T., *Context and Cognition: Knowledge Frames and Speech Act Comprehension*, „Journal of Pragmatics”, 1/1997, s. 211–232.